

Příliš obtížná cesta do světa

Martin Tichý

Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě, Ústav bohemistiky a knihovnictví
martin.tichy@fpf.slu.cz

V posledních letech věnují čeští literární historikové zvýšenou pozornost středoevropskému kontextu českého modernistického hnutí na konci 19. století (a na počátku století dvacátého). Bádání se dosud soustředilo především na kontakt s německy psanou literaturou v rámci „širší vlasti“, tedy Předlitavska. Intenzivně se tomuto tématu věnovala také Lucie Merhautová, především svou první knihou *Mezi Prahou a Vídní. Česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století*, ale také spolueditováním kolektivní monografie o vídeňském časopise *Die Zeit* (obojí 2011, pod dívčím jménem Kostřbová). Nynější její druhá autorská monografie s titulem *Paralely a průniky* a vysvětlujícím podtitulem *Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)* vykračuje za hranice mocnářství a obrací zájem k obrazu o české literatuře, který podávaly na přelomu století svým čtenářům literární časopisy v Německé říši.

V úvodu, po stručné metodologické reflexi konceptu kulturního prostředkování, jímž se nechala inspirovat, vymezuje autorka pramennou bázi svého výzkumu: z „takřka třiceti“ prozkoumaných časopisů (mezi nimiž jsou ovšem i německojazyčné časopisy rakouské, seznam v poznámce pod čarou je bohužel neúplný, ukončený „ad.“) vybrala pět časopisů, „v nichž bylo prostředkování české literatury nejčastější či nejpozoruhodnější“ (s. 13). Těmito vybranými časopisy jsou *Auf der Höhe*, *Die Gesellschaft*, *Aus fremden Zungen*, *Das literarische Echo* a *Monatsschrift für neue Litteratur und Kunst* — přičemž v posledně jmenovaném vyšel o české literatuře jediný text, napsaný navíc Arnoštem Procházkou, čímž se tento časopis ocitá v dosti jiné pozici vůči ostatním zmíněným periodikům. Nahlédneme-li na prostředkování české literatury na přelomu století jen z této bibliografické perspektivy, ukáže se již, že toto prostředkování je v německém literárním životě dané doby skutečnou marginálií. Aniž bychom znali pozadí oněch prostředkujících aktivit, jež autorka zevrubně ve své knize prozkoumává, jeví se jako něco vlastně dosti nesystematického, mezerovitého, ba leckdy podřízeného náhodě: jako něco, co nemělo pro německé čtenáře valnou důležitost. Seznámíme-li se pak s oním pozadím, vystoupí obrysy situace velmi plasticky; není nakonec proto žádným překvapením, že mezi literárními referenty a překladateli, již vystupují v jednotlivých kapitolách monografie, není žádný říšský Němec, ale vesměs Němci, Židé (a ovšem Češi) z Českých zemí.

Práce je rozčleněna do pěti kapitol, pojmenovaných podle vybraných časopisů. Všechny tyto kapitoly mají obdobnou strukturu: nejprve seznamují s profilem časopisu a jeho místem mezi německými literárními časopisy daného období, poté se

v jednotlivých podkapitolách přesouvá pozornost na jednotlivé případy prostředkování. Můžeme říci, že výklad je pořádán podle dvou os — bibliografické a biografické, tedy jádrové jsou na jedné straně bibliografické informace o jednotlivých časopisech, kritických článcích a překladech v nich otiskovaných, na druhé straně poučení o jednotlivých osobnostech prostředníků, tj. kritikách a překladatelích české literatury, včetně jejich národnostního zakotvení, dalšího literárního působení apod. Obě tyto výkladové osy nejsou bez rizik: bibliografické informace leckdy poněkud překypují ve výčty, jež měly být „uklizeny“ do poznámek pod čarou, jednotlivá pojednání o české literatuře jsou také často příliš zevrubně popisována a parafrázována, což je zbytečné hlavně v těch případech, kdy daný článek je obsažen v připojené antologii textů; životopisné výklady pak leckdy zabíhají dále od sledovaného tématu, než je nutno — třeba v případě podkapitoly věnované R. M. Rilkevi (avšak na druhé straně tyto exkurzy přinášejí někdy cenné průhledy do německojazyčné literatury z Českých zemí). Jelikož se autorka snaží vcelku pevně držet dané struktury kapitol, vede její výkladový postup také občas k tomu, že některé věci se na různých místech opakují; není to však v takové míře, že by to bylo rušivé.

Je zřejmé, že analýzy, které jsou náplní jednotlivých kapitol, by nebylo možno plnohodnotně podniknout bez dobré znalosti kontextu německé moderní literatury, tedy pouze z „české“ perspektivy. Totiž právě tato znalost dovoluje autorce vyložit nejen hierarchii mezi rakouskými a říšskými modernistickými časopisy, strategie jednotlivých časopisů (či jejich redaktorů) vůči konkurentům uvnitř německého literárního pole a též vůči jinojazyčným literaturám, ale především — což je nejcennější pro samotné téma prostředkování české literatury v německém prostředí — umožňuje postihnout, jak se reflektování české literatury vztahuje k německému kontextu, do něhož je uváděna. Např. v případě moravského Němce Ottokara Staufa von der March, autora vyhroceně nacionalistického, pangermánského, který psal o české literatuře v polovině devadesátých let do *Die Gesellschaft*, ukazuje Merhautová velmi přesvědčivě, že jeho reflexe české literatury mu především dává argument v jeho literárním boji proti rozkladnému (liberálnímu, židovskému, kosmopolitnímu...) umění, který vede z pozic „umění domoviny“ v německé kultuře.

Podobně můžeme sledovat v dalších kapitolách různé „příběhy“ jiných prostředníků: tu se stává epizodický zájem o českou literaturu u mladého Rilka nebo u Oskara Wienera součástí jejich snah o prosazení se (v německé literatuře), jinde jde naopak o obětavé, zcela nezištné úsilí prostředkovat německému publiku cenné národní hodnoty české literatury (překlady Svatopluka Čecha od Karla Müllera), jinde zase vidíme úsilí prostředkováním české literatury pomoci překonávání národnostních antagonismů (Moravan židovského původu Adolf Donath). Tato různorodá východiska, subjektivní schopnosti a motivace produkují — použijeme-li zde terminologii historika Michela de Certeau — různé taktiky uplatňované na místě, které je „cizí“ (tedy v soudobé německé kultuře), kde ten, který jedná, nemá „moc“ a je odkázán na svou schopnost přizpůsobit se vládnoucímu pořádku, využít jeho energie pro prosazení vlastních zájmů. Právě proplétání a také konkurence těchto různých taktik vytváří ono prostředkování české literatury v německém prostředí: není to tedy nic samozřejmého, přirozeného, stabilního.

Autorka na několika místech ukazuje zájem českých autorů různých generací o překročení národních hranic, o prosazení se mimo „malou“ českou literaturu, ale na

druhé straně opakovaně upozorňuje, že šlo o cestu „příliš obtížnou“, komplikovanou nejen malým zájmem německého publika, nejen různými nacionálně-politickými překážkami a nejen omezenými možnostmi a schopnostmi prostředníků (nedostatek kontaktů, omezená znalost češtiny, překladatelské dovednosti), ale také určitými literárními stereotypy na obou stranách. Na české straně např. snahou prostředkovat hodnoty, které nemohly najít v německém prostředí rezonanci (vlastenecká poezie), na německé straně např. představou o bytostném svázání české literatury (jako literatury „mladé“) s lidovou slovesností a s tím souvisejícím nepochopením významu recepce francouzské literatury v českém modernismu. To, co se takto zdá být produktem stereotypního myšlení o slovanských literaturách u Němců, popř. i produktem jisté povýšenosti německé kultury nad českou, ale na druhou stranu dává takový rámec přijímání české literatury v Německu, který je pro ni vposledku výhodný: česká literatura je vesměs představována německému publiku jako jiná, svébytná hodnota, odlišná od literatury německé (a nikoliv jako její odlika).

Pomineme-li drobnosti pravopisné a jazykové (třeba opakovaně „protěžovaný“) a občasné chyby v názvech, lze mít ke knize jednu výhradu po stránce redakční. Citáty z německých textů jsou v knize uváděny v překladu do češtiny, což je dobře — avšak zejména v případě citátů z korespondence, kde nemá čtenář vodítko v názvu časopisu/článku/knihy, je tak mnohdy nejasné, zda čteme český originál nebo překlad, jelikož to většinou není v poznámce pod čarou uvedeno. U publikace reprezentativně a jinak pečlivě vypravené takové drobnosti mrzí dvojnásob. Je ovšem zřejmé, že jsou to právě jen drobnosti v knize, která obohacuje naše poznání dějin české literatury konce 19. století, především tím, že pečlivě dokumentuje, jak byly hodnoty, které jsme zvyklí vnímat v kontextu naší národní literatury, přijímány v kontextu odlišném, kde se vyjeví náhle ve zcela jiném světle. V tomto ohledu je třeba ocenit nejen samotný autorčin výkladový text, ale i zbývající části knihy, které mu představují nadmíru užitečné doplnění. Na prvním místě je to již zmiňovaná antologie textů, jež zahrnuje překlady dvacítky kritických (či referujících) článků o české literatuře (a v jednom případě o výtvarném umění) z německých časopisů z let 1884–1909. Na druhém místě je to anotovaná bibliografie všech kritik, překladů a podobných materiálů z české literatury, jež byly publikovány v letech 1880–1910 ve výše jmenovaných německých časopisech. Obě tyto přílohy pomáhají vykreslit obraz toho, jak nesnadno se prosazovala česká literatura v sousední zemi, jak komplikovaně se hledal průnik mezi tím, co vnímali jako specifické, hodnotné a reprezentativní Češi, a tím, co mělo reálný potenciál oslovit zahraniční publikum, tím, po čem byla u vzdělaného německého čtenářstva poptávka.

AD:

Lucie Merhautová: *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2016. 479 s.